

**Analyzing the Verb Borrowing of Persian from Matrix Language Frame
Model View****Abdolhossein Heydari** ¹
(89-108)

Received: 24, January, 2022 & Accepted: 21, September, 2022

Abstract

The aim of this paper is to study the verb borrowing of Persian based on matrix language frame model. Myers-scotton (1993-2006) proposed matrix language frame model due to eminent role of one language in the bilinguals' speech. Only one language as matrix language determine morpho-syntactic patterns of sentences containing the elements of two languages according to uniform structure principle of matrix language frame model. The data is corpus-based and they have been collected from Persian speakers' speech in different contexts. The research method is descriptive-analytic. At first, Persian verb and its inflectional morphemes were classified into: content morphemes (non-verbal elements in compound verbs and bare form of the verb in simple verbs) and late outside system morpheme (inflectional morphemes of the verb and light verbs) according to differential access hypothesis or 4-M model. Then the data were analyzed based on the principles and hypothesis of matrix language frame model. Persian is matrix language in all data due to uniform structure principle of matrix language frame model. Persian acting as matrix language has caused the inflectional morphemes of its verb have been added to non-Persian verbs entered Persian verb construction through light verb construction and indirect insertion process. Matrix language has caused inflectional morphemes of Persian verb activated and selected at formulation level to assign Persian morpho-syntactic frame on the sentences. So non-Persian verbs have been activated and selected at conceptual level as content morphemes. These content morphemes are realized as infinite verbs in Persian speakers' speech to carry meaning. It seems there is a relation between different morpheme nature (their selection at different abstract level) and their transferring to other languages. Myers-scotton (1993-2006) emphasizes this relationship. As he has predicted matrix language frame model is efficient in explaining language contact phenomenon so more expansive studies can be based on it.

Keywords: Persian, verb borrowing, matrix language frame model, matrix language, language contact.

 10.22059/jolr.2022.337940.666775
Print ISSN: 2288-1026-Online ISSN: 3362-2676
<https://jolr.ut.ac.ir>

1. Email of the corresponding author: a_heidari53@yahoo.com
Assistant Professor of Language and Literature Department, University of Farhangian, Iran.

1. Introduction

The aim of this paper is to study the verb borrowing of Persian based on matrix language frame model. Myers-scotton (1993-2006) proposed matrix language frame model due to eminent role of one language in the bilinguals' speech. Only one language as matrix language determine morpho-syntactic patterns of sentences containing the elements of two languages according to uniform structure principle of matrix language frame model. The data is corpus-based and they have been collected from Persian speakers' speech in different contexts. The research method is descriptive-analytic. At first, Persian verb and its inflectional morphemes were classified into: content morphemes (non-verbal elements in compound verbs and bare form of the verb in simple verbs) and late outside system morpheme (inflectional morphemes of the verb and light verbs) according to differential access hypothesis or 4-M model. Then the data were analyzed based on the principles and hypothesis of matrix language frame model. Persian is matrix language in all data due to uniform structure principle of matrix language frame model. Persian acting as matrix language has caused the inflectional morphemes of its verb have been added to non-Persian verbs entered Persian verb construction through light verb construction and indirect insertion process. Matrix language has caused inflectional morphemes of Persian verb activated and selected at formulation level to assign Persian morpho-syntactic frame on the sentences. So non-Persian verbs have been activated and selected at conceptual level as content morphemes. These content morphemes are realized as infinite verbs in Persian speakers' speech to carry meaning. It seems there is a relation between different morpheme nature (their selection at different abstract level) and their transferring to other languages. Myers-scotton (1993-2006) emphasizes this relationship. As he has predicted matrix language frame model is efficient in explaining language contact phenomenon so more expansive studies can be based on it.

The aim of this paper is to study the verb borrowing of Persian based on matrix language frame model. Myers-scotton (1993-2006) proposed matrix language frame model due to eminent role of one language in the bilinguals' speech. Only one language as matrix language determine morpho-syntactic patterns of sentences containing the elements of two languages according to uniform structure principle of matrix language frame model. The data is corpus-based and they have been collected from Persian speakers' speech in different contexts. The research method is descriptive-analytic. At first, Persian verb and its inflectional morphemes were classified into: content morphemes (non-verbal elements in compound verbs and bare form of the verb in simple

verbs) and late outside system morpheme (inflectional morphemes of the verb and light verbs) according to differential access hypothesis or 4-M model. Then the data were analyzed based on the principles and hypothesis of matrix language frame model. Persian is matrix language in all data due to uniform structure principle of matrix language frame model. Persian acting as matrix language has caused the inflectional morphemes of its verb have been added to non-Persian verbs entered Persian verb construction through light verb construction and indirect insertion process. Matrix language has caused inflectional morphemes of Persian verb activated and selected at formulation level to assign Persian morpho-syntactic frame on the sentences. So non-Persian verbs have been activated and selected at conceptual level as content morphemes. These content morphemes are realized as infinite verbs in Persian speakers' speech to carry meaning. It seems there is a relation between different morpheme nature (their selection at different abstract level) and their transferring to other languages. Myers-scotton (1993-2006) emphasizes this relationship. As he has predicted matrix language frame model is efficient in explaining language contact phenomenon so more expansive studies can be based on it.

بررسی وام‌گیری فعلی در زبان فارسی از منظر انگاره زبان ماتریس

عبدالحسین حیدری^۱

استادیار گروه زبان و ادبیات، دانشگاه فرهنگیان

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰

علمی - پژوهشی

چکیده

در پژوهش حاضر، وام‌گیری فعلی در زبان فارسی بر مبنای انگاره زبان ماتریس مطالعه شده است. میرزاسکاتن (۱۹۹۳-۲۰۰۶) انگاره زبان ماتریس را با توجه به برجستگی و غالب بودن یکی از زبان‌ها بر زبان دیگر در گفتار دوزبانه‌ها، پیشنهاد داد. طبق اصل ساخت واحد این انگاره، فقط یکی از زبان‌ها به‌عنوان زبان ماتریس، چارچوب نحوی- ساختوازی جمله حاوی داده‌های دو زبان را تعیین می‌کند. داده‌های پژوهش حاضر پیکره بنیاد است و از گفتگوی فارسی‌زبان‌ها در بافت‌های مختلف محاوره گردآوری شده است. این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام یافته است. نخست اجزاء مختلف فعل فارسی در چارچوب فرضیه دسترسی متفاوت یا انگاره فرعی چهار تکواژ، به تکواژهای محتوایی (جزء غیرفعلی در افعال مرکب و ماده فعلی در افعال ساده) و تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر (تکواژهای تصریفی فعل و افعال سبک) طبقه‌بندی شد. سپس داده‌ها طبق اصول و فرضیه‌های انگاره زبان ماتریس تحلیل گردید. طبق اصل ساخت واحد، زبان فارسی به عنوان زبان ماتریس، چارچوب نحوی-ساختوازی داده‌ها را تعیین کرده است. افزوده شدن تکواژهای تصریفی فعل فارسی به افعال غیرفارسی که در قالب ساخت فعل سبک و درج غیرمستقیم به ساخت فعل فارسی راه یافته‌اند، به دلیل ماتریس بودن زبان فارسی اتفاق افتاده است تا این تکواژها با فعال شدن در سطح صورت‌بندی، چارچوب نحوی زبان فارسی را بر جملات حاکم سازند. زبان ماتریس (زبان فارسی) باعث شده است که افعال غیرفارسی به‌عنوان تکواژهای محتوایی در سطح مفهومی-واژگانی انتخاب‌شده و به‌صورت افعال ناخودایستا در پاره‌گفتارهای فارسی‌زبان‌ها ظاهر شوند تا فقط در انتقال معنا و مفهوم نقش داشته باشند. بنابراین بین انتخاب تکواژها در لایه‌های مختلف انتزاعی تولید گفتار و انتقال یا عدم انتقال آنها به زبان دیگر ارتباط وجود دارد. ارتباطی که میرزاسکاتن (۲۰۰۶-۱۹۹۳) بر آن تأکید دارد و همان‌طوری که وی پیش‌بینی کرده است، انگاره زبان ماتریس با طرح اصول و فرضیه‌هایی در تبیین پدیده برخورد زبان‌ها کارآمدتر است و می‌تواند مبنای مطالعات گسترده‌تری در این حوزه باشد.

واژه‌های کلیدی: زبان فارسی، وام‌گیری فعلی، انگاره زبان ماتریس، زبان ماتریس، برخورد زبانی.

۱. مقدمه

جهان از ادوار گذشته شاهد برخورد جوامع بشری با فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف بوده است. بدیهی است که برخورد یا تماس زبان‌ها به بروز و ظهور پدیده‌هایی نظیر دوزبانگی، رمزگردانی زبانی و وام‌گیری منجر می‌شود. وام‌گیری یا قرض‌گیری می‌تواند

^۱ a_heidari53@yahoo.com

۱. رایانامه نویسنده مسئول:

بر همه مقوله‌های زبانی از جمله نظام واجی، واژگان، ساختار و نحو تأثیر بگذارند. به‌رحال وام‌گیری واژگانی رایج‌ترین نوع وام‌گیری‌هاست. میرزاسکاتن^۱ (۱۹۹۳) بر این باور است که واژه‌های غیربومی ابتدا در گفتار دوزبانه‌ها نمایان می‌شوند که از آنها به عنوان واژه‌های رمزگردانی شده یاد می‌شود؛ در ادامه، همین واژه‌ها با گذشت زمان و به دلیل کاربرد فراوان به گفتار تک‌زبانه‌ها نیز راه می‌یابند و به واژه‌های قرضی تبدیل می‌شوند. واژه‌هایی مانند تلفن، پست و ... مدت‌هاست که به‌عنوان عناصر قرضی در زبان فارسی نقش‌آفرینی می‌کنند؛ در صورتی که واژه‌هایی همچون تایم، دیلیت و ... هنوز در گفتار دوزبانه‌ها و گروه خاصی نمود آوایی پیدا می‌کنند و ممکن است در آینده به خاطر کاربرد فراگیر، در فهرست واژگان قرضی زبان فارسی قرار گیرند. اسم‌ها بیشتر از سایر مقولات واژگانی بین زبان‌ها ردوبدل می‌شوند، اما احتمال رخداد وام‌گیری فعلی کمتر است. از نظر هاسپلمت^۲ (۲۰۰۳) فعل‌ها به دلیل داشتن نظام تصریفی پیچیده وام‌گرفته نمی‌شوند. میرزاسکاتن (۲۰۰۲) احتمال وام‌گیری اندک افعال را، ناشی از ویژگی حالت‌دهی آنها می‌داند؛ زیرا افعال بر سایر اجزاء جمله حاکم هستند و به آنها حالت (فاعلی، مفعولی و ...) می‌دهند. موراوزچیک^۳ (۱۹۷۵) اظهار می‌کند که فعل با مقوله اصلی وارد زبان وام‌گیرنده نمی‌شود، بلکه فعل به‌عنوان مقوله غیرفعلی همچون اسم به زبان دیگر ورود پیدا می‌کند و پس از انجام فرایند فعل‌سازی، در نظام فعلی آن زبان قرار می‌گیرد.

پژوهشگران متعددی همچون موراوزچیک (۱۹۷۶)؛ سولیوان^۴ (۲۰۰۸) و ولگموت^۵ (۲۰۰۹) راهکارهای انطباق وام‌واژه‌های فعلی در زبان‌های مختلف را توصیف و تحلیل کرده‌اند. نغزگویی کهن و عبدالملکی (۱۳۹۳) راهکارهای انطباق فعل در زبان فارسی را بر اساس دیدگاه ولگموت (۲۰۰۹) مطالعه کرده و به تشریح دو راهکار عمده ساخت فعل سبک^۶ (یا همکرد) و درج غیرمستقیم^۱ در این زمینه پرداخته‌اند. در راه کار ساخت فعل

-
1. Myers-Scotton
 2. Haspelmath
 3. Moravcsik
 4. Sullivan
 5. Wohlgemuth
 6. Light verb construction

سبک یا همکرد، فعل زبان وام‌دهنده به صورت جزء غیر تصریفی یا همان جزء غیرفعلی با همکرد فارسی ترکیب می‌شود و فعل مرکب را تشکیل می‌دهد. افعال مرکب فراوانی مانند تلفن کردن، استارت زدن و ... از طریق همین راهکار همکرد وارد زبان فارسی شده است. فعل سبک یا همکرد در این افعال مرکب فارسی، نقش تصریف (زمان، شخص، نمود) را بر عهده دارد و جزء غیرفعلی حامل معنا و مفهوم فعل مرکب است.

در راهکار درج غیرمستقیم، سازه‌های غیرفارسی مانند فهم، رقص، طلب، بلع، و ... که به زبان فارسی وارد شده‌اند، با وندهای تصریفی فعل فارسی ترکیب می‌شوند و افعال خود ایستایی^(۱) همچون می‌رقصد، می‌طلبد و ... ساخته می‌شود. در زبان فارسی تعدادی فعل وجود دارد که افعال جعلی نامیده می‌شوند و از اشتقاق صفر (تبدیل) اسم، صفت و قید ساخته شده‌اند (یعنی اضافه شدن تکواژ صفر به اسم، صفت و قید مانند جنگیدن، لمیدن و ...). ساخت فعل جدید به عناصر بومی محدود نمی‌شود و در انطباق تعدادی از افعال قرضی که به صورت اسم وارد فارسی می‌شود نیز اتفاق می‌افتد، مانند فهمیدن، رقصیدن و طلبیدن (نغزگوی کهن و عبدالملکی، ۱۳۹۳: ۱۰۵).

افزون بر نغزگوی کهن و عبدالملکی (۱۳۹۳)، کربلایی صادق و گلفام (۱۳۹۵) نیز ویژگی‌های فعل مرکب با مصادر قرضی و اشتقاق‌های آن از عربی در فارسی معاصر را بررسی کرده‌اند. طبق یافته‌های پژوهش آنها، در شکل‌گیری افعال مرکب فارسی برگرفته از مصادر عربی، بیشتر گرایش‌های به ترتیب به هم‌نشینی همکرد فارسی با مصدری بر وزن تفعیل، افعال، افتعال و مفاعله عربی است که به‌عنوان جزء غیرفعلی در ساخت افعال مرکب شرکت می‌کنند. در راستای همین مطالعات، در پژوهش حاضر نیز تلاش خواهد شد تا راه‌یابی افعال از زبان‌های دیگر (عربی، انگلیسی) به زبان فارسی، طبق انگاره زبان ماتریس^۲ بررسی و تحلیل شود تا به پرسش اصلی زیر پاسخ داده شود: چرا افعال خود ایستای زبان‌های وام‌دهنده به‌طور مستقیم وارد زبان فارسی نمی‌شوند و این انتقال در قالب ساخت فعل سبک و درج غیرمستقیم انجام می‌یابد؟ میرزاسکاتن (۱۹۹۳) انگاره زبان ماتریس را با توجه به برجستگی و غالب بودن یکی از زبان‌ها بر زبان دیگر در گفتار دوزبانه‌ها، پیشنهاد داد. انگاره زبان ماتریس دارای اصول و فرضیه‌های

-
1. indirect insertion
 2. Matrix language Frame Model

متعددی است. طبق اصل ساخت واحد^۱ این انگاره، فقط یکی از زبان‌ها به‌عنوان زبان ماتریس، چارچوب نحوی-ساختوازی جمله حاوی داده‌های دو زبان را تعیین می‌کند و به زبان دیگری که نقش کم‌رنگی در شکل‌گیری این جمله ایفا می‌نماید، زبان درونه^۲ گفته می‌شود. میرزاسکاتن (۲۰۰۲، ۲۰۰۶) انگاره زبان ماتریس را بسط داد و با استناد به فعال شدن و انتخاب متفاوت انواع مختلف تکواژها در واژگان ذهنی افراد، طبقه‌بندی جدیدی از تکواژها را تحت عنوان فرضیه دسترسی متفاوت^۳ یا انگاره چهار تکواژ^۴ پیشنهاد داد که در بخش مبانی نظری به‌طور مفصل تشریح خواهد شد. میرزاسکاتن (۲۰۰۲) معتقد است که با مطالعه پاره‌گفتارهای متشکل از داده‌های دو زبان، می‌توان اطلاعات جدیدی را درباره سازمان‌دهی تولیدات زبانی در ذهن به دست آورد. وی انگاره زبان ماتریس را بستر مناسبی برای توضیح بسیاری از پدیده‌های زبانی، از جمله تبیین جنبه‌های مختلف پدیده برخورد زبان‌ها معرفی کرده است.

۲. پیشینه پژوهش

فعل‌ها معمولاً اصلی‌ترین عنصر جمله در همه زبان‌ها محسوب می‌شوند و بقیه عناصر جمله بر مبنای نوع ارتباطی که با فعل دارند هویت نقشی و دستوری پیدا می‌کنند. تقریباً در همه منابع دستور زبان فارسی، به مقوله فعل پرداخته شده است که در دستور زبان سنتی، بر انواع فعل‌ها (ساده، پیشوندی و مرکب)، زمان‌های دستوری فعل (گذشته، حال و آینده) و وجه‌های آن (اخباری، التزامی و امری) تأکید شده است. کلباسی (۱۳۷۱) فعل را چنین تعریف می‌کند: فعل کلمه‌ای است که از دیدگاه ساختوازی (صرفی) از نظر زمان، نمود، جهت (معلوم و مجهول)، وجه، شخص و شمار صرف می‌شود و از نظر نحوی، هسته مرکزی گزاره را تشکیل می‌دهد. حق‌شناس (۱۳۷۵) بر این باور است که ساخت تصریفی فعل در زبان فارسی بسیار پیچیده است و از الگوهای ساختاری وصفی (یک صیغه وصفی)، جهتی (دو صیغه معلوم و مجهول)، مصدری (یک صیغه مصدری)، زمانی (سه صیغه گذشته، حال و آینده)، وجهی (سه صیغه اخباری،

-
1. uniform structure principle
 2. embedded language
 3. differential access hypothesis
 4. 4 morphemes

التزامی و امری)، نمودی (چهار صیغه ساده یا استمراری، ناقص یا کامل)، شخص و شمار (شش صیغه مرکب از سه شخص و هر یک مفرد یا جمع) صورت بسته است. از آنجایی که این الگوهای ساختاری اساساً با هم عمل می‌کنند، بنابراین جدا کردن آنها از یکدیگر مشکل است و همگی نمود صوری ندارند. دست‌نویسان و پژوهشگران دیگری نظیر ماهوتیان (۱۹۹۷)، مظاهری و همکاران (۱۳۸۳)، و ... بر ۵ ویژگی تصریفی فعل (زمان، شخص و شمار، وجه، نمود و جهت) تأکید دارند. همه مطالعات انجام‌یافته در باب تصریف فعل فارسی، تقریباً در توصیف ویژگی‌های زمان و شخص و شمار فعل یکسان عمل کرده‌اند؛ در صورتی که در تشریح ویژگی‌های دیگر فعل با هم اختلاف نظرهایی دارند. مقوله جهت (معلوم و مجهول فعل) از جمله مقوله‌های زبانی مورد مناقشه در زبان فارسی است. معین (۱۳۷۴) ساخت مجهول در زبان فارسی را منکر شده است؛ در صورتی که باطنی (۱۳۶۴) و دبیر مقدم (۱۳۶۴) ساخت مجهول در زبان فارسی را یک امر بدیهی پنداشته‌اند و هر دو اشاره کرده‌اند که فعل مجهول از اسم مفعول فعل با یکی از صیغه‌های فعل‌های شدن، گشتن و ... ساخته می‌شوند.

مظاهری و همکاران (۱۳۸۳) اظهار کرده‌اند که وجه بر مسلم یا نامسلم بودن فعل و یا بر امری بودن و نبودن آن دلالت دارد، این دلالت به واسطه عواملی است که در فعل و جمله قرار دارد، بعضی از این عوامل، صوری و بعضی دیگر معنایی است. برای مثال در جمله «شاید رفته است»، واژه «شاید» موجب شده است که فعل، وجه التزامی شمرده شود. رحیمیان (۱۳۷۸) وجه فعل فارسی را ابتدا به دو نوع اخباری و غیر اخباری تقسیم می‌کند و سپس وجه التزامی را نیز به دو نوع التزامی و امری طبقه‌بندی می‌کند. به هر حال اکثر دست‌نویسان بر سه نوع وجه اخباری، التزامی و امری در زبان فارسی تأکید دارند. گاهی اوقات برخی از ویژگی‌های فعل فارسی مانند زمان و نمود چنان درهم‌آمیخته می‌شوند که تعیین مرز بین تکواژهای تصریفی مشکل می‌شود. دست‌نویسان همکاران (۱۳۹۵) نمود را الگوی تقسیم رخداد فعل در واحد زمان می‌دانند که بازتاب وضعیت ایستا، تداوم یا تغییر تمام عمل از منظر گوینده است. نمود مستمر در زبان فارسی با استفاده از تکواژ «می» به‌عنوان پیشنهاد می‌شوند (برای مثال در می‌رفتم) و یا از طریق فعل معین «داشتن» (داشتم می‌رفتم) در گفتار فارسی‌زبان‌ها تظاهر پیدا می‌کند. از فعل‌های معین «بود» و «است» نیز برای نمایش نمود کامل در زبان فارسی استفاده می‌شود (مانند رفته بودم، رفته است). افزون بر پنج ویژگی تصریفی مذکور، تکواژهای

تصریفی دیگری نیز به فعل زبان فارسی اضافه می‌شود مانند تکواژ منفی‌ساز در فعل «نرفتم» و یا تکواژ سبب‌ساز -ان- که به تعدادی از افعال زبان فارسی افزوده می‌شود تا رابطه علت و معلوم را نشان دهد (مانند ترساندن، خندانیدن و...).

دبیرمقدم (۱۳۷۴) بر این باور است که تعداد فعل‌های ساده در زبان فارسی اندک است و زبان فارسی به گسترش دامنه افعال مرکب تمایل دارد. ساخت افعال مرکب در زبان فارسی، فرایندی زایا به حساب می‌آید و از ترکیب یک عنصر یا سازه غیرفعلی (اسم، صفت، اسم مفعول، قید و گروه حرف اضافه‌ای) با یک فعل سبک ساخته می‌شود. در ترکیب جزءهای غیرفعلی با فعل‌هایی مانند کردن، زدن و ... (تهدید کردن، تلفن زدن، طلاق دادن و غیره)، این فعل‌ها دستخوش «دستوری‌شدگی»^۱ شده و در واقع از لحاظ معنایی تهی گشته‌اند. در این گروه از افعال، سازه غیرفعلی حامل محتوای معنایی فعل مرکب است درحالی که فعل سبک با دریافت پسوندها، اطلاعات دستوری (زمان، نمود، شخص و شمار) را به همراه دارد. پذیرش بخش قابل‌توجهی از ترکیبات اسم و فعل در زبان فارسی (مانند غذا خوردن، فیلم ساختن و ...) به عنوان افعال مرکب، جای بحث دارد؛ زیرا اسم در این ترکیبات نقش مفعول فعل را دارد. دبیرمقدم (۱۳۷۴) از افعالی مانند غذا دادن، فیلم ساختن و ... به عنوان افعال مرکب انضمامی یاد می‌کند؛ مفعول صریح در چنین ترکیباتی، نشانه‌های دستوری وابسته به خود را از دست داده و به فعل ضمیمه می‌شود. در افعال مرکب انضمامی، پس از ضمیمه شدن مفعول به فعل، فعل هویت واژگانی و شفافیت معنایی خود را همچنان حفظ می‌کند. دبیرمقدم (۱۳۷۴) فرایند ساخت فعل مرکب را، ساختوازی می‌داند؛ اما کریمی دوستان (۲۰۰۵) انگیزه اصلی ادغام فعل سبک و جزء غیرفعلی و تشکیل یک محمول مرکب را اطلاق حالت ساختاری توسط فعل سبک تصور می‌کند، از دیدگاه او حالت ساختاری که فعل سبک به موضوعات اسم فعل می‌دهد، در درک نحوی آنها تأثیر بسزایی دارد. بنا بر این از نظر او این فرایند، یک فرایند نحوی است.

1. grammaticalization

۳. مبانی نظری

میرزاسکاتن (۲۰۰۶-۱۹۹۳) انگاره زبان ماتریس را بر اساس گفتار دو زبانه‌ها طراحی کرد و در ادامه با افزودن اصول و فرضیه‌هایی آن را گسترش داد. اصل ساخت واحد، اصلی است که میرزاسکاتن (۱۹۹۳) از همان اوایل طرح انگاره زبان ماتریس بر آن تأکید داشت. خصیصه بارز انگاره زبان ماتریس، نخست تمایز زبان‌های شرکت‌کننده (زبان ماتریس و زبان درونه) در تولید جملات یا پاره‌گفتارها و سپس تمایز بین تکواژهای است که این جملات یا پاره‌گفتارها را شکل می‌دهند. بنابراین گام دوم در ارائه انگاره زبان ماتریس، تقسیم‌بندی تکواژها به دو نوع محتوایی^۱ و نظام‌مند^۲ است. تکواژهای محتوایی دارای محتوای معنایی هستند و مقولاتی مانند اسم، فعل و صفت را در بردارند؛ اما تکواژهای نظام‌مند مانند حروف تعریف و ... بر مقولات دستوری دلالت دارند و برای ارتباط تکواژهای محتوایی در پاره‌گفتار به کار برده می‌شوند. نسخه گسترش‌یافته انگاره زبان ماتریس که از آن به‌عنوان انگاره فرعی چهار تکواژ یا فرضیه دسترسی متفاوت یاد می‌شود، یک انگاره تولید بنیان است. طبق این انگاره فرعی، تکواژها بر پایه فعال شدن و انتخاب‌شان در لایه‌ها و سطح‌های گوناگون انتزاعی تولید گفتار، به چهار نوع - یک نوع تکواژ محتوایی و سه نوع تکواژ نظام‌مند (تکواژ نظام‌مند متقدم^۳، تکواژ نظام‌مند پیونددهنده متاخر^۴ و تکواژ نظام‌مند بیرونی متأخر^۵) دسته‌بندی می‌شوند. چون میرزاسکاتن انگاره چهار تکواژ را بر مبنای انگاره لولت^۶ (۱۹۸۹) پیشنهاد داده است؛ در ادامه، انگاره لولت (۱۹۸۹) به‌طور مختصر تشریح می‌گردد تا طبقه‌بندی تکواژها در سطوح انتزاعی تولید گفتار مشخص شود.

تولیدات زبانی با انتخاب پیام مفهومی که فرد می‌خواهد به مخاطب یا مخاطبان خود انتقال دهد، شروع می‌شود. طبق انگاره لولت (۱۹۸۹) سطح مفهومی، نخستین سطح در انگاره تولید انتزاعی گفتار است. ساختار نظام مفهومی، همچنین سایر اطلاعات این نظام (مانند اطلاعات درباره شرایط یا موقعیت گفتمان) بر شکل پیام پیش‌کلامی تأثیر دارد.

-
1. content morpheme
 2. system morpheme
 3. early system morpheme
 4. late bridge system morpheme
 5. late outside system morpheme
 6. Levelt

به هر حال، لازم است که فرد بازنمایی مفهومی را به واژگانی تبدیل نماید که با منظور یا نیت اصلی وی مطابقت دارند (انتخاب واژگانی). منظور یا نیت فرد یک رشته ویژگی‌های معنایی - کاربردی^۱ را فعال می‌سازد که این مجموعه ویژگی‌های معنایی - کاربردی، جهت‌شان به سوی بن‌واژه^۲ است. بن‌واژه بخش غیر واجی اطلاعات واژگانی یک مدخل انتزاعی در واژگان ذهنی است که همان اطلاعات معنایی، نحوی و ساختواژی واژگان را شامل می‌شود. بن‌واژه اطلاعات سه زیر نظام ساختار واژگانی را دربردارد. نخست، اطلاعات معنایی-کاربردی. دوم، ساختار گزاره- موضوع (مشخص نمودن ویژگی‌های فعل با توجه به چارچوب زیرمقوله‌ای آن، مثلاً یک فعل چند تا موضوع می‌تواند بگیرد؟ و هر موضوع چه نقش تتایی دریافت می‌کند؟) و سوم، ساختار الگوهای تجلی ساختواژی (بازنمون اطلاعات ساختواژی همچون زمان، نمود، مطابقت و موارد مشابه). بنابراین بن‌واژه، دومین سطح در تولید انتزاعی گفتار است. بن‌واژه فعال شده، سطح سوم را به فعالیت وا می‌دارد که در آنجا، چارچوب نحوی-ساختواژی تولیدات زبانی تعیین می‌شود. در سطح پایانی، بازنمایی واحدهای واجی فعال می‌شوند و رو ساخت پاره‌گفتار شکل می‌گیرد. دو سطح سوم و چهارم را سطح صورت‌بندی^۳ زبانی می‌گویند. پس از این چهار سطح، نوبت به تولید فیزیکی گفتار می‌رسد که از طریق اندام‌های گفتاری تحقق می‌یابد. تمایز تکواژهای محتوایی از گونه‌های مختلف تکواژهای نظام‌مند، با بهره‌گیری از همین انگاره سطوح انتزاعی تولید گفتار انجام پذیرفته است:

الف- تکواژهایی که در سطح مفهومی فعال می‌شوند: تکواژهای محتوایی و تکواژهای نظام‌مند متقدم هر دو، در سطح مفهومی فعال می‌شوند. تکواژهای محتوایی مستقیماً به وسیله رشته ویژگی‌های معنایی-کاربردی انتخاب می‌شوند اما انتخاب تکواژهای نظام‌مند متقدم به صورت غیرمستقیم انجام می‌پذیرد. زیرا انتخاب آنها به تکواژهای محتوایی وابسته است. انتخاب تکواژهای نظام‌مند متقدم با فراخوان تکواژهای محتوایی در سطح بن‌واژه، انجام می‌شود تا منظور یا نیت فرد به طور کامل به مخاطب یا مخاطبان انتقال یابد. تکواژهای نظام‌مند متقدم، داخل فرافکنی بیشینه تکواژهای محتوایی قرار دارند و

1. semantic/pragmatic feature bundles

2. lemma

3. formulation

نقش آنها، بسط معنای بن‌واژه‌های تکواژهای محتوایی است. نشانه جمع و حروف تعریف نمونه‌های بارزی از تکواژهای نظام‌مند متقدم هستند.

ب- تکواژهایی که نقش ساختاری ایفا می‌کنند: تکواژهای نظام‌مند متأخر برخلاف تکواژهای محتوایی و نظام‌مند متقدم، به لحاظ مفهومی فعال نمی‌شوند. بلکه آنها فقط نقش ساختاری دارند و بازیابی آنها در واژگان ذهنی، به بعد از شکل‌گیری سازه‌های بزرگ‌تر واگذار می‌شود. تکواژهای نظام‌مند متأخر در سطح بن‌واژه فعال نمی‌شوند. همان‌گونه که از نامشان پیداست، فعال شدن این تکواژها در سطوح انتزاعی متأخر تولید گفتار (صورت‌بندی) اتفاق می‌افتد. تکواژهای نظام‌مند متأخر، برای ایجاد ارتباط در داخل سازه‌های بزرگ‌تر فعال می‌شوند. این تکواژها، نقش رابط را در درون جمله بر عهده دارند و برخلاف تکواژهای نظام‌مند متقدم، به ساختار مفهومی کمک نمی‌کنند (میرزاسکاتن، ۲۰۰۶). تکواژهای نظام‌مند متأخر به دو نوع پیوند دهنده و بیرونی تقسیم می‌شوند. تکواژهای نظام‌مند پیوند دهنده متأخر مانند نشانه مالکیت، مثل یک پل عمل می‌کنند و تکواژهای محتوایی را به سازه‌های بزرگ‌تر پیوند می‌دهند. تکواژهای نظام‌مند پیوند دهنده متأخر به اطلاعات داخل فرافکنی بیشینه‌ای که در آن ظاهر می‌شوند، متکی هستند. در حالی که تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر به اطلاعات دستوری بیرون از فرافکنی بیشینه خود وابسته هستند و از جنبه ساختار، در سطح روساخت ظاهر می‌شوند. S سوم شخص مفرد نمونه بارز تکواژ نظام‌مند بیرونی متأخر است و نقش ساختاری را در دستور زبان انگلیسی بر عهده دارند. اطلاعات تمام تکواژها در بن‌واژه‌ها نهفته است. اطلاعات تکواژهای محتوایی و تکواژهای نظام‌مند متقدم در سطح مفهومی برجسته است، اما اطلاعات تکواژهای نظام‌مند متأخر در سطح صورت‌بندی بازنمایی می‌شود. طبقه‌بندی در سطوح انتزاعی تولید گفتار، طبق انگاره چهار تکواژ، ابتدا بین دو نوع تکواژ انجام می‌شود؛ تکواژهایی که به‌واسطه نیت یا منظور سخنگو در سطح مفهومی-واژگانی فعال می‌شوند و تکواژهایی که ساخت‌ساز هستند و از طریق دستور یک زبان خاص اعمال می‌شوند (میرزاسکاتن، ۲۰۰۶).

حیدری (۱۳۹۸) تکواژهای تصریفی فعل فارسی را در چارچوب انگاره چهار تکواژ به‌صورت زیر طبقه‌بندی کرده است: الف- تکواژهای نظام‌مند متقدم: نشانه‌های نفی، امری، مجهول و سببی. ب- تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر: نشانه‌های شخص و شمار، زمان، نمود و وجه التزامی. وی ریشه فعل فارسی را به دلیل برخورداری از معنا و

مفهومی مستقل، تکواژ محتوایی محسوب می‌کند؛ اما تکواژهای تصریفی فعل را در گروه تکواژهای نظام‌مند قرار می‌دهد. او در ادامه توضیح می‌دهد که تکواژهای نفی، سببی ساز، مجهول و وجه امری به گروه تکواژهای نظام‌مند متقدم تعلق دارند؛ زیرا این سازه‌ها به صورت غیرمستقیم توسط هسته خود در سطح بن‌واژه انتخاب می‌شوند. تکواژهای شخص و شمار، زمان، نمود و وجه التزامی نیز در گروه تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر جای می‌گیرند؛ چون که این سازه‌ها برای تجلی در روساخت به اطلاعات خارج از فرافکنی بیشینه خود وابسته هستند و با سازه‌های دیگر جمله هم‌نمایه‌اند. برای مثال شناسه یا تکواژ شخص و شمار - م در جمله «من دیروز کمی دیر رفتم» با ضمیر فاعلی «من» مطابقت پیدا می‌کند و این هم‌نمایی دلیل بیرونی بودن تکواژ مذکور است. حالا پرسشی که اینجا مطرح می‌شود، آن است که اگر هم‌نمایی دلیل اصلی بیرونی بودن تکواژهای متأخر محسوب می‌شود در رابطه با تکواژهای سببی ساز، مجهول و وجه امری فعل فارسی نیز همین رویداد رخ می‌دهد. برای مثال در جمله «مادر به بچه غذا خوراند» تکواژ سببی ساز -ان- با سازه‌های دیگر جمله (مادر و بچه) که خارج از فرافکنی بیشینه آن تکواژ قرار دارند، هم‌نمایه است؛ حتی در یک جمله امری که ضمیر دوم‌شخص می‌تواند به صورت مستتر یا بارز به کار برده شود، تکواژ امری با ضمیر فاعلی جمله هم‌نمایه‌اند. همان‌طوری که پیش‌تر توضیح داده شد، سایر سازه‌های جمله در ارتباط با فعل هویت نقشی و دستوری پیدا می‌کنند بنابراین همه تکواژهای تصریفی فعل با سایر سازه‌های جمله هم‌نمایه می‌شوند و می‌توانند در گروه تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر قرار گیرند؛ به جز تکواژ منفی‌ساز که به آغاز فعل افزوده می‌شود و معنا و مفهوم آن را تغییر می‌دهد. بنابراین طبقه‌بندی تکواژهای تصریفی فعل فارسی در چارچوب انگاره چهار تکواژ را، می‌توان به صورت ذیل بازنویسی کرد: الف- تکواژهای نظام‌مند متقدم: تکواژ منفی‌ساز.

ب- تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر: تکواژهای سببی، زمان، شخص و شمار، نمود، مجهول، امری و التزامی.

میرزاسکانتن و جیک (۲۰۱۳) با ارائه نمونه‌های متعددی از رمزگردانی زبانی در مناطق مختلف جهان، به افعالی اشاره می‌کنند که به صورت اسم و صفت در قالب ساخت

فعل سبک در گفتار دو زبانه‌ها ظاهر می‌شوند. افعال ناخودایستای زبان درونه که در سطح مفهومی-واژگانی انتخاب شده‌اند تا نیت یا منظور فرد دو زبانه به‌طور دقیق بیان شود. تکواژهای تصریفی فعل که تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر شمرده می‌شوند، در همه نمونه‌های مطالعه‌ی میرزاسکاتن و جیک (۲۰۱۳) به زبان‌های ماتریس تعلق داشتند که چارچوب نحوی-ساختواژی روساخت جملات را شکل داده بودند. آنها بر این باورند که مطالعه‌ی داده‌های رمزگردانی به تبیین بهتر ماهیت کنترل شناختی دو زبانه‌ها و انگاره‌های تولیدات زبانی کمک می‌کند. فولر^۱ (۲۰۰۰) که انتقال تکواژهای نظام‌مند انگلیسی به آلمانی پسنیلوانیای را بررسی کرده است، نتیجه‌گیری می‌کند که فقط تکواژ جمع ساز S که یک تکواژ نظام‌مند متقدم است در آلمانی پسنیلوانیای تثبیت شده است؛ درحالی که این روند هنوز برای تکواژهای نظام‌مند متأخر مانند تکواژ مالکیت S و تکواژ سوم شخص مفرد S در انگلیسی اتفاق نیفتاده است.

۴. داده‌ها و روش تحقیق

داده‌های پژوهش حاضر پیکره بنیاد است که از گفتگوی فارسی زبان‌ها در بافت‌های مختلف (رسمی، نیمه رسمی و غیررسمی) شهر تهران گردآوری شده است؛ افرادی که به لحاظ متغیرهایی همچون سن، میزان تحصیلات، شغل و جنسیت متفاوت بودند. از پاره‌گفتارها و جملات گردآوری‌شده که نمونه‌هایی از آنها در مثال‌های یک تا ده قابل مشاهده است، ۶۵۰ وام‌واژه فعلی استخراج شد. عناصر زبانی مانند پست، ایمیل، قسم، نظم و ... که در زبان مبدأ (عربی، انگلیسی و ...) به‌صورت فعل نیز به کار برده می‌شوند، در گروه وام‌واژه‌های فعلی جمع‌آوری‌شده قرار گرفتند. همان‌طوری که پیش‌تر ذکر شد صورت اسمی این عناصر قرضی در زبان پذیرا (فارسی) با همکردها ترکیب شده و افعال مرکب ترکیبی را می‌سازند. اما سازه‌هایی همچون «فیلم» در «فیلم ساختن» یا «زکات» در «زکات دادن» و ... که در زبان مبدأ به‌صورت فعل کاربرد ندارند، جزو داده‌ها محسوب نشدند. چنین ترکیب‌هایی که ماحصل ترجمه‌ی make film، اتی زکات و ... هستند، وام‌گیری معنایی خوانده می‌شوند. دبیرمقدم (۱۳۷۴) از افعالی مانند فیلم ساختن و ... به‌عنوان افعال مرکب انضمامی یاد می‌کند که در آنها، فعل همچنان هویت واژگانی و شفافیت معنایی خود را حفظ می‌کند؛ درحالی که فعل در افعال مرکب ترکیبی (مانند

1. Fuller

تلفن زدن، طلاق دادن، قسم خوردن و ...، طی فرایند دستوری‌شدگی معنای خود را از دست می‌دهد. وام‌واژه‌های فعلی گردآوری‌شده در دو گروه، وام‌واژه‌های فعلی حاصل از انطباق راهکار ساخت فعل سبک و وام‌واژه‌های حاصل از انطباق راهکار درج غیرمستقیم، دسته‌بندی شد. بیشتر وام‌واژه‌های فعلی به گروه اول تعلق داشت و تنها تعداد انگشت‌شماری از وام‌واژه‌ها در گروه دوم قرار گرفت. همکردهای فراوانی در انطباق با عناصر غیرفارسی به کار برده شده است که در ادامه، همراه با مثال ارائه می‌شوند: کردن (پست کردن)، زدن (تلفن زدن)، شدن (واکسینه شدن)، دادن (شوک دادن)، گرفتن (پرینت گرفتن)، نمودن (ثبت نمودن)، خوردن (قسم خوردن)، گذاشتن (کامنت گذاشتن)، بخشیدن (نظم بخشیدن)، یافتن (ارتقاء یافتن)، بردن (اجر بردن)، دیدن (خسارت دیدن)، ساختن (مدرن ساختن)، بریدن (حکم بریدن)، ورزیدن (بخل ورزیدن)، کشیدن (حبس کشیدن)، داشتن (تنفر داشتن)، ماندن (متحیر ماندن)، افترا بستن و فعل سبک یا همکرد «کردن» در داده‌های پژوهش حاضر با ۳۸ درصد کاربرد، از بیشترین فراوانی در ساخت افعال مرکب قرضی برخوردار است. یافته مذکور با نتایج مطالعات نغزگوی کهن و عبدالملکی (۱۳۹۳)، کربلایی صادق و گلفام (۱۳۹۵) همسو است که از همکرد «کردن» به‌عنوان زایاترین همکرد در ترکیب با سازه‌های غیرفارسی نام برده‌اند. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی انجام یافته است. اجزاء مختلف فعل در وهله اول، طبق انگاره فرعی چهار تکواژ به انواع مختلف تکواژها تقسیم‌بندی شد و در ادامه، راه‌یابی یا عدم راه‌یابی آنها به زبان فارسی در چارچوب اصول و فرضیه‌های انگاره زبان ماتریس مورد تحلیل قرار گرفت.

۵. تحلیل داده‌ها

بررسی داده‌های گردآوری شده پژوهش حاضر نشان می‌دهد که هیچ فعل خود ایستایی از زبان‌های دیگر (عربی، انگلیسی و ...) به زبان فارسی وارد نشده است. همان‌طوری که پیش‌تر نیز اشاره شد، بیشتر فعل‌های غیربومی در قالب ساخت فعل سبک و تعدادی نیز از طریق راهکار درج غیرمستقیم به فارسی راه یافته است که در ادامه، نمونه‌هایی از کاربرد همین افعال در پاره‌گفتارهای گویشوران فارسی با ارائه جزئیات بیشتری تشریح می‌گردد:

- ۱- آنها پروازشان را دو روز قبل کنسل کردند.
- ۲- شاید قبل از همه به مادرش تلفن بزند.
- ۳- پاهایش را با آب ولرم ماساژ می‌دهد.
- ۴- پسرم همهٔ پیامک‌ها را دیلیت کرد.
- ۵- آن میدان تو را می‌طلبید.
- ۶- غذا را بلعید و به سرفه کردن افتاد.

در مثال‌های ۱ تا ۴، عناصر زبانی غیربومی از زبان انگلیسی (کنسل، تلفن، ماساژ، دیلیت، بلاک) به‌عنوان جزءهای غیرفعلی با افعال سبک فارسی (کردن، زدن، دادن) ترکیب شده‌اند و به‌صورت افعال مرکب در جملات زبان فارسی نقش آفرینی می‌کنند. بدیهی است که میزان کاربرد اجزاء غیرفعلی انتقالی از زبان‌های دیگر در جامعهٔ فارسی‌زبانان یکسان نیست. همهٔ گویشوران زبان فارسی از سازه‌های زبانی نظیر تلفن، پست و ماساژ استفاده می‌کنند اما واژه‌هایی مانند بلاک و دیلیت در گفتار همهٔ فارسی‌زبان‌ها مشاهده نمی‌شود. چنانکه میرزاسکاتن (۱۹۹۳) اذعان کرده است عناصر قرضی از بسامد یا فراوانی بالایی در جامعه برخوردار هستند و به‌اصطلاح اجتماعی شده‌اند، درحالی که عناصر رمزگردانی شده در گفتار دو زبانه‌ها و یا در گفتار اعضای گروه خاص شغلی ظاهر می‌شوند. هر دو عنصر زبانی (قرضی و رمزگردانی شده) در امتداد یک پیوستار یا طیف قرار دارند و به پدیدهٔ یکسانی که همان انتقال عناصر زبانی است، دلالت دارند. به‌هرحال، این پژوهش به دنبال تمایز قرض‌گیری واژگانی از عناصر رمزگردانی شده نیست. همهٔ فعل‌های ناخودایستای گردآوری‌شده از زبان‌های دیگر، اغلب در قالب ساخت فعل سبک به زبان و گفتار گویشوران فارسی راه یافته‌اند و فارغ از بسامد کاربرد بیشتر یا کمتر، عملکرد زبانی یکسانی را در جمله‌های زبان فارسی به نمایش می‌گذارند. بار معنایی فعل در همهٔ این نوع افعال مرکب، بر عهدهٔ جزء غیرفعلی است، در صورتی که فعل سبک حامل مشخصه‌های تصریفی مانند مطابقت، زمان، نمود و ... است. به‌عبارت دیگر، افعالی سبکی همچون کردن، شدن، زدن و ... فقط ایفاگر نقش ساختی و دستوری در جمله‌های زبان فارسی هستند و بار معنایی فعل مرکب بر عهدهٔ جزء غیرفعلی است. همهٔ تکواژهای تصریفی در مثال‌های ۱ تا ۴ (مانند تکواژ شخص‌وشمار -ند و تکواژ گذشته‌ساز -د در جملهٔ ۱، تکواژ التزامی ب- در جملهٔ ۲، تکواژ نمود می- در جملهٔ ۳) به افعال سبک فارسی ملحق شده‌اند؛ درحالی که اجزاء غیرفعلی (کنسل، تلفن و ...) فقط بار معنایی فعل مرکب را بر دوش می‌کشند و نقشی

در ساخت نحوی- ساختوازی جمله ندارند. در جملات ۵ و ۶ نیز ماده فعلی که از طریق اشتقاق صفر (تبدیل) به عنوان افعال قرضی از عربی به زبان فارسی راه یافته‌اند، افعال ساده محسوب می‌شوند. تکواژهای تصریفی (مانند تکواژ نمود می- و تکواژ گذشته ساز و شخص‌وشمار-ید در جمله ۵، تکواژ گذشته ساز و شخص‌وشمار-ید در جمله ۶) افعال قرضی مثال‌های ۵ و ۶، از زبان فارسی انتخاب شده‌اند؛ در حالی که ماده‌های فعلی این افعال، مانند جزءهای غیرفعلی در مثال‌های ۱ تا ۴ فقط حامل نقش معنایی هستند.

فارسی‌زبان‌ها تعدادی از افعال قرضی را با استفاده از هر دو شیوه انطباق فعلی (جزء غیرفعلی غیربومی + فعل سبک فارسی و درج غیرمستقیم) در زبان خود به کار می‌برند، مانند:

۷- از خداوند برایتان آمزش طلب می‌کنم.

۸- از خداوند متعال صبر می‌طلبید و دعا می‌کرد.

۹- مردم در طبیعت کردستان دسته‌جمعی رقص می‌کردند.

۱۰- مثل پروانه دور خودش می‌رقصید.

افعال قرضی در جملات ۷ و ۹ در قالب ساخت فعل سبک به کار رفته‌اند، در صورتی که همان افعال در جملات ۸ و ۱۰ طی فرایند اشتقال صفر (تبدیل) ساخته شده‌اند (درج غیرمستقیم). در همه جملات متشکل از داده‌های دو زبان که نمونه‌هایی از آنها در مثال‌های ۱ تا ۱۰ مشاهده می‌شود، زبان فارسی به عنوان زبان ماتریس عمل می‌کند؛ زیرا چارچوب نحوی- ساختوازی زبان فارسی بر ساخت همه جملات مذکور حاکم است. به عبارت دیگر، فارسی‌زبان‌ها به هنگام صحبت کردن، افعالی از زبان‌های دیگر را به صورت ناخودایستا به گفتار و زبان خود وارد کرده‌اند. در همه جملات با افعال ناخودایستای غیرفارسی، اصل ساخت واحد انگاره زبان ماتریس رعایت شده است. هرچند اجزاء غیرفعلی و یا ماده فعلی از زبان‌های دیگر به عاریت گرفته شده‌اند، اما افزوده شدن تکواژهای تصریفی فارسی به این سازه‌های غیربومی باعث شده است تا ساخت نحوی زبان فارسی بر جملات اعمال شود.

۶. نتیجه

توزیع داده‌ها در روساخت جملات متشکل از عناصر زبان فارسی و افعال غیرفارسی که به صورت اسم (ناخودایستا) در ساخت فعل فارسی نقش‌آفرینی می‌کنند، در بخش

تحلیل داده‌ها طبق اصل ساخت واحد انگاره‌ی زبان ماتریس تشریح گردید. اما برای توضیح بیشتر چرایی عدم راه‌یابی تکواژهای تصریفی افعال غیرفارسی به گفتار فارسی‌زبان‌ها، نیاز به انگاره‌ای مانند انگاره‌ی چهار تکواژ است که سلسله‌مراتب برجستگی و انتخاب تکواژها، در لایه‌های مختلف انتزاعی تولیدات زبانی را ترسیم کرده است. طبق فرضیه‌ی دسترسی متفاوت یا انگاره‌ی چهار تکواژ، تکواژهای محتوایی در سطح مفهومی-واژگانی که یک لایه‌ی خیلی انتزاعی‌تر است، فعال شده و انتخاب می‌شوند؛ در صورتی که انتخاب تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر در سطح صورت‌بندی اتفاق می‌افتد که یک لایه‌ی نزدیک به روساخت است و در آنجا چارچوب نحوی-ساختواژی جملات تولیدی شکل می‌گیرد. تکواژهای محتوایی حامل بار معنایی عناصر زبانی هستند، اما تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر، تکواژهای ساخت‌سازند و آرایش نحوی سازه‌ها را در جملات تعیین می‌کنند. افعال غیرفارسی که به‌صورت جزءهای غیرفعلی در قالب ساخت فعل‌سبک و یا طی فرایند اشتقاق صفر (درج غیرمستقیم) به ساخت فعل فارسی راه یافته‌اند، تکواژهای محتوایی محسوب می‌شوند که فارسی‌زبان‌ها برای بیان دقیق معنا و نیت اصلی خود به کار بسته‌اند. درحالی که تکواژهای تصریفی که به این افعال غیرفارسی افزوده شده‌اند، تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخری هستند که از زبان فارسی انتخاب شده‌اند. افزوده شدن تکواژهای تصریفی فعل فارسی به افعال غیرفارسی که در قالب ساخت فعل‌سبک و درج غیرمستقیم به ساخت فعل فارسی راه یافته‌اند، به دلیل ماتریس بودن زبان فارسی اتفاق افتاده است تا این تکواژها با فعال شدن در سطح صورت‌بندی، چارچوب نحوی زبان فارسی را بر جملات حاکم سازند. طبق اصل ساخت واحد، زبان فارسی به‌عنوان زبان ماتریس چارچوب نحوی-ساختواژی جملات را تعیین کرده است. به همین دلیل افعال غیرفارسی به‌عنوان تکواژهای محتوایی در سطح مفهومی-واژگانی انتخاب شده و به‌صورت افعال ناخودایستا (با از دست دادن تکواژهای تصریفی خود) در پاره‌گفتارهای فارسی زبان‌ها ظاهر شده‌اند تا فقط در انتقال معنا و مفهوم نقش داشته باشند. بنابراین ماتریس بودن زبان فارسی در داده‌های پژوهش موجب شده است تا تکواژهای تصریفی افعال این زبان در سطح صورت‌بندی، انتخاب شده و با افعال غیرفارسی ناخودایستا ترکیب شوند تا چارچوب نحوی-ساختواژی فارسی بر جملات حاکم شود. بر اساس طبقه‌بندی تکواژها در چارچوب انگاره‌ی چهار تکواژ یا فرضیه‌ی دسترسی متفاوت، می‌توان گفت که بین فعال شدن و انتخاب تکواژها در سطوح

پژوهش‌های زبانی

سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱- شماره پیاپی ۱۰۷/۲۴

مختلف انتزاعی تولید گفتار و انتقال یا عدم انتقال سازه‌ها از زبانی به زبان دیگر ارتباط وجود دارد. ارتباطی که به ارائه تبیینی بهتر از ردوبدل شدن عناصر زبانی در پدیده برخورد زبان‌ها کمک می‌کند. یافته‌های پژوهش حاضر، در انطباق با نتایج مطالعات میرزاسکاتن و جیک (۲۰۱۳) و فولر (۲۰۰۰) است که طبق انگاره چهار تکواژ، دشواری انتقال تکواژهای نظام‌مند بیرونی متأخر را از زبان مبدأ به زبان پذیرا مورد تأیید قرار داده‌اند. چنانچه پژوهش حاضر نیز طبق اصل ساخت واحد و فرضیه دسترسی متفاوت انگاره زبان ماتریس، وام‌گیری فعلی در زبان فارسی را از منظری نو و متفاوت تحلیل کرده است؛ در حالی که مطالعات پیشین در تبیین وام‌گیری فعلی فارسی، فقط به توزیع داده‌ها در رساخت جملات و ارائه راهکارهای انطباق فعلی بسنده کرده‌اند. در پایان بایستی اشاره کرد، همان‌طوری که میرزاسکاتن (۲۰۰۲) پیش‌بینی کرده است انگاره زبان ماتریس با طرح اصول و فرضیه‌هایی در تبیین بسیاری از پدیده‌های زبانی، از جمله پدیده برخورد زبان‌ها کارآمدتر است و می‌تواند مبنای مطالعات گسترده‌تری در این حوزه باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. افعالی که صرف می‌شوند و حاوی اطلاعاتی همچون زمان، شخص و شمار هستند.

منابع

- باطنی، محمدرضا (۱۳۶۴). توصیف ساختمانی دستور زبان فارسی، تهران، امیرکبیر.
 حق‌شناس، علی‌محمد (۱۳۷۵). اشتقاق فعل و تصریف آن در فارسی. *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران*، ۱۴۰-۱۳۹، ۴۳-۶۶.
 حیدری، عبدالحسین (۱۳۹۸). طبقه‌بندی تکواژهای تصریفی زبان فارسی بر اساس مدل چهار تکواژ. *دو فصلنامه پژوهش‌های دستوری و بلاغی*، ۹ (۱۵)، ۹۷-۱۲۰.
 دبیرمقدم، محمد (۱۳۶۴). مجهول در زبان فارسی، *مجله زبان‌شناسی*، ۳، ۳۱-۴۶.
 _____ (۱۳۷۴). فعل مرکب در زبان فارسی، *مجله زبان‌شناسی*، ۱ (۲)، ۲-۴۶.
 دستلان، مرتضی؛ محمدابراهیمی، زینب؛ مهدی، راضیه و روشن، بلقیس (۱۳۹۵). نمود در زبان فارسی؛ نگاهی نو بر پایه رویکرد شناختی بسط استعاری و مؤلفه‌های نمودی، *دو ماهنامه جستارهای زبانی*، ۷ (۲)، ۶۹-۸۶.
 رحیمیان، جلال (۱۳۷۸). وجه فعل در فارسی امروز، *مجله علوم اجتماعی و انسانی شیراز*، ۱۴ (۲)، ۵۲-۴۱.

- کربلانی‌صادق، مهناز و گلفام، ارسلان (۱۳۹۵). ویژگی‌های فعل مرکب با مصادر قرضی و اشتقاق‌های آن از عربی در فارسی معاصر، دو ماهنامه جستارهای زبانی، ۷ (۱)، ۱۲۸-۱۰۹.
- کلباسی، ایران (۱۳۷۱). *ساخت اشتقاقی واژه در فارسی امروز*، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مظاهری، جمشید؛ هاشمی، سید مرتضی و متولی، سیدمهدی (۱۳۸۳). بررسی و تحلیل وجه التزامی در دستور زبان فارسی، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی اصفهان*، ۳۸، ۱۰۸-۹۵.
- نیزگوی کهن، مهرداد و عبدالملکی، علی (۱۳۹۳). وام‌گیری فعلی در زبان‌های فارسی، کردی و ترکیب‌پذیری، *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۷، ۱۱۳-۹۷.

References

- Fuller, J. 2000. Morpheme types in a matrix language turnover: The introduction of system morphemes from English into Pennsylvania German. *International Journal of Bilingualism*, 4 (1), 45-58.
- Haspelmath, M. 2003. Loanword Typology: Steps Toward a Systematic Cross-Linguistic Study of Lexical Borrowability, Manuscript. Leipzig: MPIEVA.
- Karimi-Doostan, Gh. 2005. light verbs and structural Case. *Lingua* 115: 1737-1756.
- Levelt, W. J. M. 1989. *Speaking: From Intention to Articulation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mahootian, Sh. 1997. *Persian*. London & New York, Routledge.
- Moravcsik, E. 1975. Verb Borrowing. *Wiener Linguistische Gazette*
- Moyne, J. 1974. The so-called passive in Persian. *Foundation of Language*. 12: 249-267.
- Myers-Scotton, C. 1993. *Dueling languages: grammatical structure incode-switching*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C. 2002. *Contact linguistics: Bilingual encounters and grammatical outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- Myers-Scotton, C. 2006. *Multiple Voices: An introduction to bilingualism*. Malden, MA: Blackwell.
- Myers-Scotton, C. & Jake, J. 2013. Nonfinite verbs and negotiating bilingualism in code-switching: Implications for a language production model. *Bilingualism: Language and Cognition*, 1-15.
- Sullivan, C. M. 2008. A Mechanism of Lexical Borrowing. *Journal of Language Contact*, 17-28.
- Wohlgemuth, J. 2009. *A Typology of Verbal Borrowing*. Printed in Germany.

